

3. Bordovskiy G.A. Uzliksiz pedagogik ta'lim konsepsiyasini amalga oshirishning dolzarb yo'nalishlari // Uzliksiz pedagogik ta'lim. Nashr 1. Ta'lim, 1993. – P. 3-6.

4. Vergeles G.I., Rayev A.I. Kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlik ko'rsatkichlari. Ta'lim sohasida mutaxassisni tayyorlash (tuzilishi va mazmuni) // Ta'lim, 1994 y.

5. Grebeshok O.S. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi maktablari talabalari o'rtasida o'qish va mehnat motivatsiyasini shakllantirish muammolari: Didaktik jihat. – M.: Pedagogika, 1985. – 151 p.

6. Исакулова Н. Ж. Узлуксиз таълим жараёнида ўқувчиларга фанлараро экологик тарбия бериш назарияси ва амалиёти. Педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – 2012.

7. Isakulova J. N. Theory and practice of environmental education in students // Monograph. Tashkent: Science. – 2011.

8. Исакулова Ж. Н. Уқувчиларга экологик тарбия бериш назарияси ва амалиёти // Т.: "Фан". – 2011.

9. Исакулова Н. Межпредметное экологическое воспитание учащихся в процессе непрерывного образования // Начальная школа. – 2010. – №. 4. – С. 98

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

**Voxidova N.X., TDPU professori,
Suvonqulova M., TDPU talabasi**

Annotatsiya. Maqolada jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari, ta'lim-tarbiya tizimini ilm fan taraqqiyotining eng so'nggi yutuqlari negizida modernizatsiyalash uchun yoshlar ijtimoiy faolligini oshirish jarayonida **bo'lajak** o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatni amalga oshirishlari zarurligi asoslanib, tarbiyaviy faoliyat tushunchasining mazmuni, uning tarkibiy qismlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ilm, fan, tizim, kompetentsiya, kompetentlik tarkib, qism, ta'lim, standart, samara, maxsus uslubiy, natija, imkoniyat, tarbiyaviy faoliyat.

Respublikamizda so'nggi yillarda "Yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega shaxs sifatida tarbiyalash, ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish" ustuvor vazifalar etib belgilangan. Natijada, ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish, oila, ta'lim tashkilotlari va mahallalarda ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash, innovatsion yondashuvlar asosida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash, ijtimoiy o'zgarishlarga moslashuvini rivojlantirish hamda mazkur jarayonning huquqiy-normativ, ilmiy-pedagogik, texnik, texnologik ta'minotini takomillashtirish imkoniyatlari kengaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - yil 28 - yanvardagi "2022-2026 - yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son, 2019 - yil 8 - oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son, Farmonlari, 2018 - yil 14 - avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy, axloqiy va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, ularni o'qitish va tarbiyalash tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3907-son[8], 2020 - yil 6 - noyabrdagi "Ta'lim-

tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4884-son, 2022 - yil 21 - iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-289-son qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 - yil 8 - dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 997-son, 2019 - yil 31 - dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 1059-son qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorlash muammosini o'rganish jarayonida "tayyorgarlik", "kasbiy tayyorgarlik", "pedagogik tayyorgarlik", "kasbiy-pedagogik tayyorgarlik" "bo'lajak o'qituvchining tayyorgarligi", "bo'lajak o'qituvchining pedagogik tayyorgarligi", "bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi", "tarbiyaviy faoliyat" tushunchalarining mazmun mohiyatini yoritishga e'tibor qaratdik.

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da tayyorgarlik tushunchasining quyidagi ikki xil ta'rifi keltiriladi: funksional (sub'ektiv) – shaxsning o'zini faoliyatni amalga oshirishga qodir deb biladigan, uni bajarishga intiladigan holati hamda mazmuniy (ob'ektiv) – sub'ektda faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan xossalari, sifatlar, bilimlar va malakalarning shakllantirilganligi.

Pedagogik faoliyat – pedagog tomonidan kasbiy maqsadga muvofiq tashkil etiladigan tizimli harakatlarning muayyan shakli. Pedagogik tayyorgarlik esa pedagogik faoliyat uchun tayyorgarlikni ko'zda tutadi. Shu o'rinda kasbiy tayyorgarlik va pedagogik tayyorgarlik o'rtasidagi shartli farq haqida to'xtalib o'tish lozim.

Tahlillar asosida aytish mumkinki, kasbiy tayyorgarlik muayyan faoliyat sohasida belgilangan yo'riqnomaga asosan vazifalarni bajarish imkonini beruvchi maxsus bilimlar, malakalar va ko'nikmalar tizimini shakllantirish jarayoni va natijasidir. Pedagogik tayyorgarlik esa, tarmoq fanlari yoki ma'lum yo'nalishga ko'ra bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishga imkon beruvchi bilimlar, malakalar, ko'nikmalar va kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni hamda natijasidir.

Bo'lajak o'qituvchining pedagogik tayyorgarligini shaxs umumiy rivojlanishining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqish lozim. Chunki yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, pedagogik tayyorgarlik o'z o'rnida pedagogik faoliyatni olib borish uchun shakllantirilgan va rivojlantirilgan kompetentlikni ko'zda tutadi. Pedagogik faoliyatga tayyorlik tuzilmasining komponentlarini tavsiflagan Z.K.Ismailova[3] uni quyidagi yo'nalishlar bo'yicha taqsimlaydi:

1. Psixologik tayyorlik (motivatsion, irodaviy, his-tuyg'uli va boshqa psixologik jarayonlar va shaxsning bo'lajak faoliyatiga munosabatining holati);

2. Nazariy tayyorlik (sub'ektning ongida faoliyat, uning mohiyati, uning vazifalari, tamoyillari, mazuni, shakllari va metodlari haqida aniq tasavvurning bo'lishi)[189];

3. Amaliy tayyorlik (u yoki bu pedagogik faoliyatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan malakalar to'plami). Aytish joizki, ushbu taqsimotda tayyorgarlik mazmunining barcha aspektlari qamrab olingan, biroq mazkur aspektlarning mohiyati tadqiqot ishi mohiyatiga ko'ra yoritilib berilsa, maqsadga muvofiq bo'lardi.

Tarbiyaviy faoliyat unga tayyorgarlik ko'rish masalasi qator xorij olimlar tomonidan ham o'rganilgan bo'lib, ushbu tadqiqotlar mazmunida kasbiy tayyorgarlikning bir qator jihatlari tahlil etilganligini ko'rish mumkin.

L.A.Baykova tarbiyaviy faoliyatni o'qituvchining o'quv faoliyati mobaynida o'quvchilarni tarbiyalashdagi ijobiy natijalarga erishishga qaratilgan ma'lum qobiliyatlarni o'z ichiga olgan komponent deb ta'riflaydi. Undan farqli o'laroq, V.D.Shadrikov tarbiyaviy faoliyat tushunchasini uni tashkil etish mazmuni va funksiyalaridan xabardor mutaxassis shaxsi bilan bog'lab, mazkur faoliyatni tashkil etishning mazmuni, o'ziga xos xususiyatlarini anglashga ishora qiladi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish davomida ta'lim oluvchilarda zamonaviy bilimlarni egallashga bo'lgan motivatsiyani uyg'otish, eng so'nggi fan tajribalarini egallash, ularni takomillashtirish, chuqur bilim-salohiyatga ega fuqarolar bo'lib yetishishni oliy fazilatlaridan biri ekanligini tushuntirib borish zarur.

Tarbiya sohasida amalga oshiriladigan faoliyatning o'ziga xosligini A.S.Makarenko "Tarbiya sohasi ba'zi hollarda ta'lim metodikasidan farq qiluvchi alohida sohadir" deb tasniflaydi [4; 333-334-b.], Uning fikricha, tarbiyaviy ish metodikasi ta'lim mantig'idan farqli ravishda o'z mantig'iga ega bo'lib, ta'lim va tarbiya ishlari pedagogikaning ikkita bo'limini tashkil etadi.

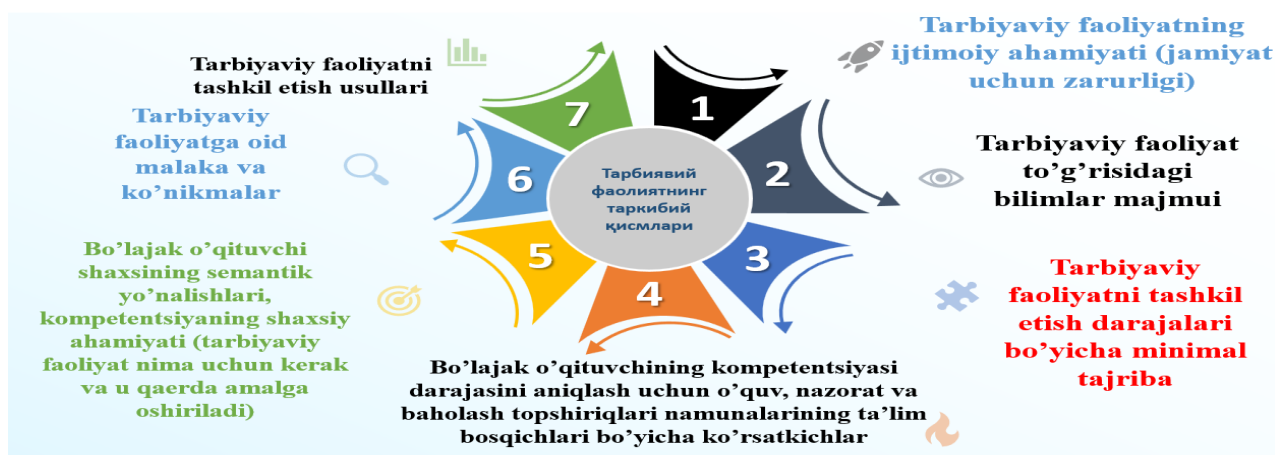
Mazkur fikrlar asosida, mumtoz pedagoglar tarbiya va ta'limning uyg'unligiga hamda bu jarayonda tarbiyaga ko'proq ahamiyat berilishini qat'iy talab etganlar degan xulosani qilishimiz mumkin. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, tadqiqot ishi mavzusidan kelib chiqib "kasbiy tayyorgarlik", "pedagogik tayyorgarlik", "kasbiy-pedagogik tayyorgarlik" "bo'lajak o'qituvchining tayyorgarligi", "bo'lajak o'qituvchining pedagogik tayyorgarligi", "bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi" kabi tadqiqot ishi bo'yicha umumiy tushunchalar bilab birga, "tarbiyaviy faoliyat", "bo'lajak o'qituvchilarning tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarligi" tushunchalari o'rganilgan. Ta'lim-tarbiya muassasalarida tashkil etiladigan tarbiyaviy faoliyat xususida fikr yuritganda, qayd etishimiz lozimki, "tarbiyaviy faoliyat", "tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarlik" tushunchasining mazmun-mohiyati ko'p qirrali ekanligini ko'rish mumkin. Keltirilgan tahlillar, amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari mamlakatimiz ta'lim tizimida, xususan, pedagogik fanlar nazariyasi va amaliyotida ahamiyatli tadqiqotlar sirasiga kiradi deb aytishimiz mumkin.

Biroq, nomlari qayd etilgan tadqiqot ishlarida innovatsion yondashuv asosida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish masalasi yetarlicha hal etilmagan, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash muammosi turli jihatdan o'rganilgan bo'lsa-da, biroq ularning hech birida innovatsion yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash texnologiyalarini takomillashtirish muammosi maxsus yoritilmagan. Shunday bo'lsada, mazkur tadqiqotlar, innovatsion yondashuv mazmunini, tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishdagi yondashuvlar mohiyatini anglashga muhim asos bo'lib xizmat qildi.

Tarbiyaviy faoliyatning ijtimoiy ahamiyatini (jamiyat uchun zarurligi) anglash, tarbiyaviy faoliyat to'g'risidagi bilimlar majmuini o'zlashtirish, tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish usullari, tarbiyaviy faoliyatga oid malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirganlik, tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish darajalari bo'yicha minimal tajribani o'zlashtirganlik, bo'lajak o'qituvchi shaxsining semantik yo'nalishlari, kompetentsiyaning shaxsiy ahamiyati (tarbiyaviy faoliyat nima uchun kerak va u qaerda amalga oshiriladi), bo'lajak o'qituvchining kompetentsiyasi darajasini aniqlash uchun o'quv, nazorat va baholash topshiriqlari namunalarining ta'lim bosqichlari bo'yicha ko'rsatkichlaridan iborat tarbiyaviy faoliyat tushunchasining tarkibiy qismlari ushbu faoliyatni samarali tashkil etishda omil vazifasini o'taydi.

Tadqiqotda tarbiyaviy faoliyat tushunchasining, mazmuni, tarkibiy qismlari aniqlandi (1-rasmga qarang):

TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIK

1-rasm. Tarbiyaviy faoliyat tushunchasining tarkibiy qismlari

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan tizimli tarbiyaviy faoliyat bo'lajak o'qituvchilarning, tarbiyachilarning, mamlakat ziyolilarining g'oyaviy qarashlari, mafkuraviy immunitetlarida o'z aksini topadi, uning natijasida jamiyatning gullab yashnashi, ravnaq topishi, kishilarning ijtimoiy hayotining farovonligi hamda yoshlarning har tomonlama kamol topishiga zamin yaratadi.

Bu esa bo'lajak ta'lim beruvchilarning zimmasiga kelajak avlodlarni Yurt ravnaqi uchun ulkan hissa qo'shish, Vatanga sadoqatli bo'lish, ijtimoiy muhitda insonlarga hurmat va ehtirom ko'rsatish, manfaatlar to'qnashuvini chetlab o'ta olish, halol, pokiza, insonparvar, o'z vatani kelajagi uchun qayg'uradigan, ma'naviy-axloqiy kompetentli etib ta'lim-tarbiya berish vazifasini qo'yib bermoqda. Mana shu fazilatlarni o'zida mujassam eta olgan, o'z kasbini mutaxassisi bo'lgan, bir vaqtda verbal va noverbal ta'lim olishni uddalaydigan va ta'lim berishni eplay oladigan bo'lajak mutaxassislargina yuksak cho'qqilarga erishgan, ma'nan yetuk, barkamol, ijtimoiy faol inson sifatida shakllantira oladi deyishimiz mumkin bo'ladi.

Tarbiyaviy faoliyatga tayyor bo'lajak o'qituvchi tarbiyaviy faoliyat jarayonida o'quvchilarni tarbiyalashni tashkil qilishda o'quvchini tarbiyalash jarayonini tashkil qilishga ishonchini nazarda tutuvchi qat'iy qarashlarga egalik nazarda tutiladi. Shu bilan birga bo'lajak o'qituvchining o'zi tarbiyalangan bo'lishi hamda pedagogik jamoada ham tarbiyaviy muhitni yarata olishi talab etiladi. Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorligiga doir mualliflik ta'rifini keltiramiz, bo'lajak o'qituvchining tarbiyaviy faoliyatga tayyorligi – bu tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishga doir nazariy bilimlarni egallaganlik hamda mazkur faoliyatni tashkil etish ko'nikma va malakalarni o'zlashtirganlikdir.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishga bo'lgan e'tiborning kuchayishi, tarbiyani samarali tashkil etishga tizimli yondoshuv ta'lim tizimidagi ko'pgina muammolarni hal etishga ham imkoniyat yaratadi. Tarbiya ishlarini tashkil etishga qiziqishning ortishi esa ta'lim va tarbiya jarayonlarini birgalikda olib borishning ta'lim muassasalaridagi o'rni va ahamiyati, statusini oshirib borishi bilan ham izohlanadi. Shu sababli, bo'lajak pedagoglarda qisqa muddatda tahliliy materiallar asosida kelajakni o'ylab qabul qilinadigan qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini shakllantirish; ta'lim oluvchilar, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, xususiy kompaniyalar vakillari bilan samarali muloqot usullariga, jumladan o'z imidjiga ega bo'lish kabi qobiliyat kabilarni shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash va amalga oshirish jarayoni pedagoglardan insoniylik, tashabbuskorlik, faollik, o'quv jarayoni sub'ektlarining o'zaro munosabatlari tengligi va yana ko'plab ijtimoiy faollik xususiyatlarini talab etadiki, bu talab pedagog-o'qituvchilar zimmasiga bir qator ma'suliyatli vazifalarni yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017 yil 30 sentyabrda "O'qituvchi va murabbiylar kuni" munosabati bilan O'zbekiston o'qituvchi va murabbiylariga yo'llagan tabrik nutqi.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. //Begmatov E., Madvaliev A. va boshqalar.; – II jild. – T.: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 606 b.
3. Isakulova N. METHODS OF USING COURSES OF OPEN EDUCATION IN IMPROVING MEDIA OF COMPETENCE OF STUDENTS (ON THE EXAMPLE OF ENGLISH) //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – T. 2019.
4. Ismailova Z.K. Talabalarning kasbiy pedagogik malakalarini shakllantirish: Diss. ... ped. fan. nom. – T.: 2000. – 186 b.
5. Макаренко А.С. Сочинения: 8 т. Т. 5 / Макаренко А.С. – М.: 1985. – 333 с.

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA BOSHQARUV FAOLIYATINING KOGNITIV TAHLILI

Karimova M.M., TDPU o'qituvchisi
Vaspidinova N.A., TDPU talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada rahbarlarining samarali boshqaruv faoliyati algoritmining kognitiv tahlili haqida ma'lumotlar yoritilgan

Kalit so'zlar: tizim, algoritim, rahbar, faoliyat, funktsiya, talab, ta'lim muassasasi.

Rahbarlarining asosiy funksiyasi ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishda muassasaning xayotiy faoliyatini ta'minlash bo'yicha boshqaruv yo'nalishidagi masalalarning ijobiy yechimini topish, hal etish hisoblanadi. Alohida ta'kidlash zarurki, boshqaruv faoliyati yoki ixtiyoriy faoliyat inson-inson munosabati, shuningdek, insonning tashqi muhit bilan munosabatlari, tarbiyaviy munosabatlar shaklida, ya'ni shaxsning ehtiyojlari talablaridan kelib chiqib ko'zlangan maqsadni amalga oshirishdagi o'zaro aloqalar shaklida tahlil qilinadi va o'rganiladi. Faoliyat maqsadi ob'ektiv bo'lib, o'z o'rnida shaxs tomonidan belgilanadi va u faoliyatning asosiy komponenti hisoblanadi [5].

Shuningdek, faoliyat sub'ektni ma'lum bir harakatga keltiruvchi sabablarni aniqlaydi va unda aniq bir shaxsning faoliyati va maqsad ifodalanadi. Ma'lumki, malaka oshirish tizimida boshqaruv faoliyati sub'ektlar tomonidan lavozimi yo'nalishidagi funksiyalarini bajarishlari jarayonida amalga oshiriladi.

Boshqaruv faoliyati oldindan belgilangan xatti- harakatlar majmuasi, shuningdek, boshqaruv jarayoni bosqichlari sifatida ta'lim muassasasi rahbarining maqsadga yo'naltirilgan funksiyalarining strukturalari boshqaruv predmetlari orqali belgilanadi. Demak, malaka oshirish tizimida boshqaruv o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular maqsadga erishishda harakatlar izchilligi bilan belgilanadi. Bu jihatlar o'z-o'zidan maqsadga ko'ra aniqlanmaydi, balki maqsadga erishishdagi shart-sharoitlar orqali belgilanadi [3].